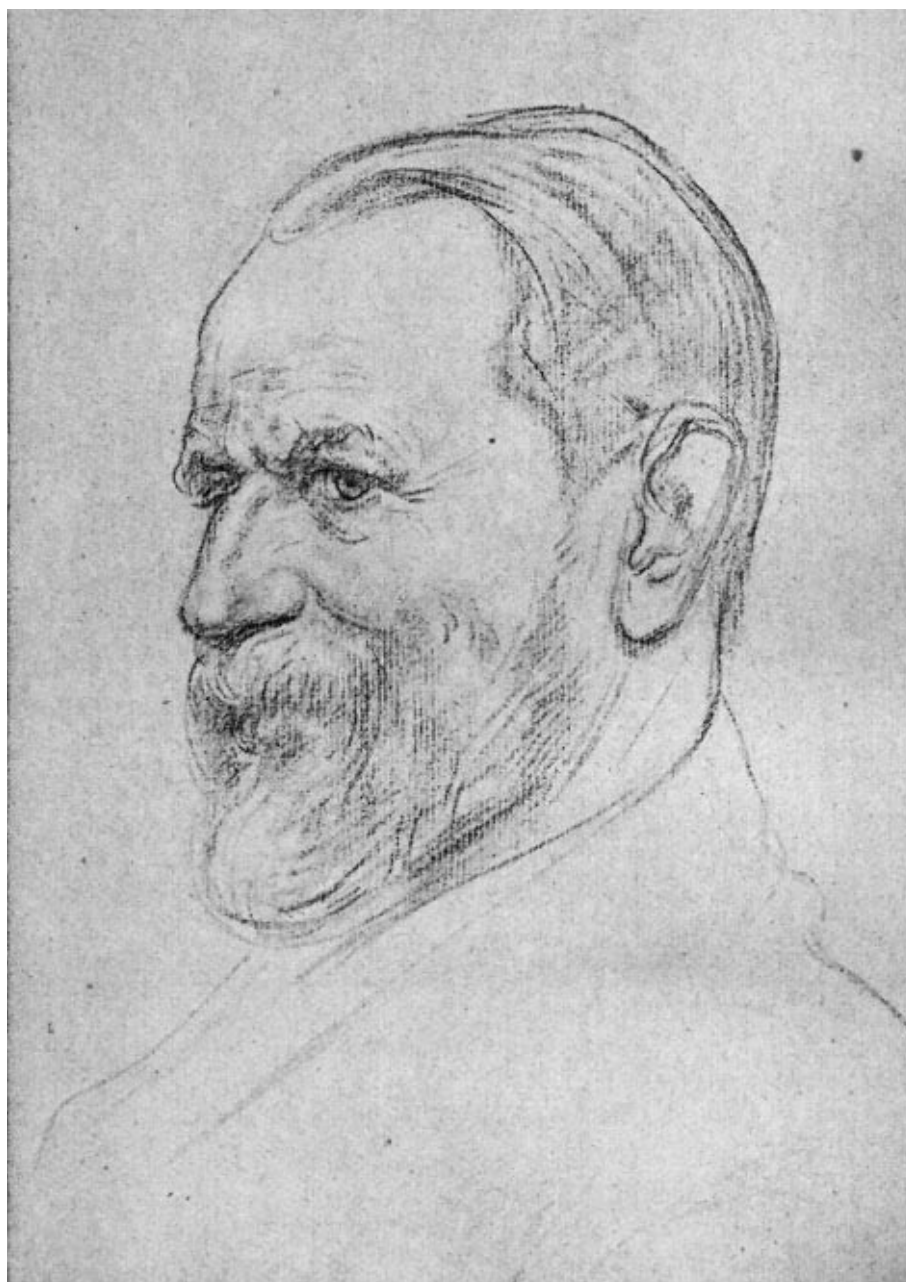

© JEAN KOENE 1993

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, gekopieerd of overgenomen,
zonder de schriftelijke toestemming van de schrijver.

Een vriend voor het leven

Lodewijk Mulder (1822-1907)

EEN VRIEND VOOR HET LEVEN

De jeugdboeken uit de negentiende eeuw zijn nu praktisch allemaal afgeschreven. Toch zijn nogal wat van die boeken tot ver in de twintigste eeuw populair gebleven, doordat ze spannend, ontroerend of leuk genoeg waren om opeenvolgende generaties aangenaam bezig te houden. Maar de jaren '30 van de twintigste eeuw maakten er korte metten mee. In 1934 werd een hoognodige spellingvereenvoudiging doorgevoerd, die aan veel problemen een einde maakte, maar jammer genoeg ook aan veel reputaties op het gebied van jeugdlectuur. Talloze boeken die tot dan toe door opvoeders werden aangeprezen en met genoegen door kinderen werden gelezen, verdwenen uit de roulatie en waarschijnlijk voorgoed in de prullenmand. Kinderen mochten natuurlijk geen boeken lezen die 'in de oude spelling' geschreven waren. 'Ouderwetsche' boeken, waarin weliswaar 'zoo veel ijselijk' spannende avonturen werden verteld, kon je 'moeielijk' aan kinderen in handen geven, omdat zij daarin 'mensen' zouden tegenkomen die 'vleesch' en 'visch' aten. Het was goed als kinderen veel boeken lazen, maar dat moesten dan wel boeken zijn die hen vertrouwd maakten met de moderne Nederlandse taal en met de juiste spelling. Boeken van vóór de spelling-Marchant van 1934 konden in dat opzicht alleen maar verwarring stichten.

De meest geliefde en meest verkochte boeken werden nog wel eens herdrukt in de nieuwe spelling. Dat was echter een eer die slechts heel weinig jeugdboeken ten deel viel. Eén enkel boek weet ik maar te noemen dat de teloorgang van de dertiger jaren, en daarna nog eens de spellingslag van de jaren '50, heeft kunnen overleven. Het is het onvergankelijke jongensboek *Uit het leven van Dik Trom* (1892) van de Hoofddorpse onderwijzer C. Joh. Kieviet (1858-1931). Voor het overige rest ons, zover ik weet, niets uit de negentiende eeuw.

De schrijver van de bestsellers over 'het bijzondere kind' Dik Trom zal in zijn kinderjaren wel een echte boekenwurm zijn geweest en, als zovelen, intens hebben genoten van de jeugdboeken die toen op geen enkele boekenplank ontbraken. Ongetwijfeld zal hij de boeken gelezen hebben van een schoolmeester uit nog vroeger dagen: P.J. Andriessen (1815-1877). Het spannende boek over *Arabier en negerprins* en het tranenrijke over *De dochter van den fabrikant* zullen bij hem erin gegaan zijn als koek, net als *Een Engelsche jongen op een hollandsche school* en de talrijke andere boeken van Andriessen, die vaak ook nog heel leerzaam waren, doordat episoden uit de vaderlandse geschiedenis erin werden geromantiseerd.

P.J. Andriessen was onderwijzer in Amsterdam. In zijn jonge jaren had hij zijn vader geassisteerd als huisonderwijzer. Hij had onder meer taal- en stijloefeningen mogen geven aan een jongeman die later zelf naam zou maken als schrijver: Lodewijk Mulder (1822-1907). De schrijfp opdrachten die de jonge Andriessen aan zijn pupil verstrekke, waren voor die tijd misschien ongehoord vrij, maar hadden op de toekomstige schrijver een buitengewoon gunstige uitwerking.

Lodewijk Mulder mocht – zo weet Jan ten Brink ons mee te delen – over allerlei onderwerpen schrijven, en zijne fantasie vrij de vleugelen laten uitslaan.

Mogelijk is het aan de lessen en aan het inspirerende voorbeeld van P.J. Andriessen toe te schrijven, dat de leerling later een heel andere weg opging dan de weg die aanvankelijk door hemzelf en anderen was uitgestippeld. Lodewijk Mulder vertoonde een uitgesproken aanleg voor wiskunde en het lag dus tamelijk voor de hand, dat hij zich op exact gebied verder zou bekwamen, maar dat pakte heel anders uit, want hij werd docent Nederlands, schrijver en historicus.

MILITAIR

Lodewijk Mulder, die in 1822 in Den Haag werd geboren, verloor zijn ouders op jeugdige leeftijd. Op zijn negende jaar stond hij al als wees in de wereld, maar gelukkig niet van iedereen verlaten. Hij werd opgevoed door een stiefvader die een grote invloed uitoefende op zijn persoonlijke ontwikkeling. Die man had een grote belangstelling voor allerlei takken van kunst en wist die op zijn aangenomen zoon over te dragen. Hij zorgde er ook voor dat Lodewijk les kreeg van de beide Andriessens, die hem blijkbaar goed op het vervolgonderwijs hebben voorbereid. In 1838 kon Lodewijk Mulder worden ingeschreven als cadet aan de Koninklijke Academie voor de zee- en landmacht in Breda.

Ook op de Bredase Academie leverde Mulder verrassende prestaties op het gebied van de wiskunde, terwijl die bij aardrijkskunde en geschiedenis nogal tegenvielen. Na enige tijd kwam echter zijn ware aard boven. Hij had als kind en als jongeman altijd veel gelezen en geschriften vervaardigd van uiteenlopende aard: ‘verzen, novellen, zelfs een tragedie in alexandrijnen’. Zelf sloeg hij die schrijfproducten niet hoog aan. Die waren, naar zijn eigen woorden, ‘natuurlijk van zwak allooi’.

In zijn cadettentijd hervatte Mulder zijn schrijfarbeid om kleine bijdragen te kunnen leveren voor het jaarboekje van de Academie. Dat was een bescheiden aanzet tot wat in latere jaren zijn levenswerk zou worden. In 1846 kwam hij al met iets beters voor de dag. Toen schreef hij grotere artikelen voor de *Militaire Spectator*, een blad dat in Breda werd uitgegeven.

Misschien hebben juist zijn schrijfactiviteiten ertoe geleid, dat hij in 1850 een aanstelling kreeg als officier-instructeur aan de Militaire Academie, om les te geven in de vakken Nederlandse taal en letterkunde en geschiedenis. Het vak geschiedenis was hem blijkbaar bijzonder gaan interesseren, want op dat gebied volgde weldra de ene publicatie op de andere. Om te schrijven kreeg hij in Breda gelegenheid te over, doordat hij de redactie van de *Militaire Spectator* op zich nam. In dat blad schreef hij aanvankelijk artikelen van algemeen-militaire aard, zoals een beschouwing over ‘De huiselijkheid van den soldaat’, maar al spoedig ging hij over tot de behandeling van krijgshistorische onderwerpen. Een

van zijn grotere stukken, over *De veldtocht van 1848 in Sleeswijk Holstein*, werd in 1856 afzonderlijk uitgegeven door Broese & Co uit Breda, de uitgever van de *Militaire Spectator*.

HISTORISCHE ROMAN

In datzelfde jaar 1856 verscheen van zijn hand: *Jan Faessen, historische roman uit het begin der Zeventiende Eeuw*. Tijdens de tachtigjarige oorlog, na afloop van het Twaalfjarig Bestand (1609-1621), werd door enkele matrozen een aanslag op stadhouder Maurits verhinderd, die Arminiaanse samenzweerders beraamd zouden hebben. Een van die matrozen, Jan Faessen, werd door Mulder als hoofdfiguur voor zijn roman gekozen. Aanstichter van het complot tegen Maurits was Willem van Stoutenburg, heer van Kralingerpolder en tweede zoon van Oldenbarnevelt. Willem werd bij zijn opzet gedreven door wraakgevoelens tegen degenen die zijn vader op menonwaardige manier ten val en ter dood hadden gebracht. Voor zijn plan vond hij steun bij een aantal arminiaanse, remonstrantse geestverwanten. Ook Reinier van Groeneveld, Oldenbarnevelts oudste zoon, was erbij betrokken, zij het op afstand. In de voorstelling die Mulder ervan gaf, zou hij slechts financiële steun aan zijn broer hebben verleend, en dan ook nog met grote weerzin.

Mulder wist met deze historische gegevens een onderhoudende roman te componeren, die bij de lezers van zijn tijd in goede aarde viel. Het boek is beslist niet saai en zou het wellicht in onze tijd nog goed doen, al zou het nu eerder beschouwd worden als een interessant en tamelijk spannend jongensboek. Als we de critici uit de negentiende eeuw mogen geloven, geeft het boek een historisch juist beeld van de gebeurtenissen die zich in de zeventiende eeuw hebben afgespeeld. Mulder werd luid geprezen vanwege de geschiedkundige nauwgezetheid waarmee hij, naar hun oordeel, te werk was gegaan.

EXECUTIES

Mulder gaf bij zijn roman uitvoerige historische toelichtingen. De veertig à vijftig bladzijden met 'Aanteekeningen' die hij eraan toevoegde, dienden ongetwijfeld om de geloofwaardigheid van het verhaal te vergroten en om de wat sceptische lezers ervan te overtuigen, dat een uitvoerige bronnenstudie aan het boek ten grondslag lag. Maar die 'Aanteekeningen', waarin uitvoerige citaten waren opgenomen, hadden wellicht ook nog een ander doel: ze boden een aangename oplossing voor een netelige kwestie.

In 1850 had Jacob van Lennep zijn historische roman *Elisabeth Musch* gepubliceerd. Het verhaal speelde, net als dat over *Jan Faessen*, in de zeventiende eeuw, maar wel enige tijd later, tijdens het bewind van Johan de Witt. Het boek van Van Lennep had een droevig slot, want het eindigde met de onthoofding van de sympathieke en misleide ritmeester Buat, de echtgenoot van Elisabeth. Van Lenneps boek kreeg veel kritiek te verduren, vooral omdat het historische personage dat model zou hebben gestaan voor de romanfiguur Van Espenblad in geen enkel zeventiende-eeuws document te vinden bleek. Ernstiger nog waren de reacties van zijn meest getrouwe lezers. Die toonden zich onstemd over de executiescène waarmee het boek eindigde. Zelfs de beroemde schrijfster van historische romans Geertruida Bosboom-Toussaint was daar allerminst over te spreken, zoals blijkt uit enkele

brieven die Jacob van Lennep van haar ontving. De eerste brief die ze naar aanleiding van Elizabeth Musch schreef, was nog heel lovend. Zij liet Van Lennep weten dat ze verschrikkelijk druk bezet was en nog geen tijd had gevonden om het boek in zijn geheel te lezen. Maar, voegde zij eraan toe

tijd om met uwe Elizabeth kennis te maken had ik wel; het leest zoo prettig en zoo snel door (...) Ik verlang zeer naar het tweede deel; ik heb het geluk dat een amusante roman mij nog amuseert, hoewel ik ze zelf schrijf.

Drie maanden later ontving Van Lennep van haar een tweede brief, maar nu in geheel andere toonzetting. Opnieuw uitte Geertruida haar bewondering voor Van Lenneps schrijftrant, zijn 'luchthartigheid', maar het moest haar niettemin van het hart, dat het laatste deel van de roman door haar

met minder genoegen (ik meen uitspanning) gelezen is dan de beide vorigen, die zoo prettig lazen (...) het derde deel kon mij, wetende hoe het moest eindigen, niet dan pijnlijk aandoen, vooral als men zoo op de plaats zelve woont, waar de sinistere catastrophes zijn afgespeeld.

In het verhaal dat Mulder in zijn *Jan Faessen* vertelt, zouden de slottaferelen nog schokkender en bloediger zijn uitgevallen dan bij Van Lennep, althans als hij de afloop van de gebeurtenissen tot in alle details realistisch had moeten beschrijven. Na de aanslag op Maurits werd een groot aantal 'samenzweerders' ter dood gebracht, maar Mulder maakte in zijn boek daarvan slechts zeer sober melding. In de 'Aanteekeningen' evenwel konden lezers die alles wilden weten, ruimschoots kennis nemen van wat hun in de roman zelf werd bespaard. Mulder citeerde daar, ten behoeve van de diepergravende lezers, uitvoerige passages uit zijn bronnen. Daarbij was onder meer een fragment uit de 'Levensbeschrijving van eenige voorname Mannen en Vrouwen', waarin de onthoofding van Van Groeneveld, van Van Dyck en van Coorenwinder realistisch, en dus heel schokkend, beschreven werd.

HISTORICUS

Dat Lodewijk Mulder inmiddels was uitgegroeid tot een selfmade historicus van formaat, blijkt overduidelijk uit twee andere werken die hij heeft nagelaten. In 1857 verscheen zijn: *Handleiding tot de kennis der geschiedenis des vaderlands*; vijf jaar later gevolgd door zijn: *Handleiding tot de kennis der algemeene geschiedenis*.

In het onderwijs, waar jarenlang de *Vaderlandsche Historie* van Wagenaar toonaangevend was geweest, veroverden de boeken van Mulder snel een vooraanstaande plaats. Die boeken moeten wel op heel veel scholen gebruikt zijn, want jaren later kon Mulder zelf daarover in een brief schrijven:

Ik geloof wel dat van de 100 beschaafde Nederlanders er 75 zijn, die in hun tijd met 'Mulder' geplaagd zijn geworden.

Mulders kennis van zaken op het gebied van historie en krijgshistorie werd kennelijk opgemerkt op hoger niveau. In 1859 kreeg hij een aanstelling op het Ministerie van Oorlog met als opdracht, de uitgave te verzorgen van het *Journal van Anthonis Duyck*. De uitgave van dat werk werd wenselijk geacht, omdat die een belangrijke bijdrage zou kunnen leveren tot de Nederlandse krijgsgeschiedenis. Duyck, die van 1592 tot 1602 de functie had uitgeoefend van advocaat-fiscaal van de Raad van State, was een persoonlijke vriend en krijgsmakker van Stadhouder Maurits geweest. Het voorbereiden van een dergelijke uitgave was uiteraard een kolfje naar de hand van Mulder. Het speurwerk naar de achtergronden van het *Journal* was interessant en bezorgde hem bovendien waardevolle contacten. Een van de belangrijkste mensen, die hij ontmoette, was de Rijksarchivaris Bakhuizen van den Brink, met wie hij enkele jaren vruchtbaar zou samenwerken. Niet alleen op historisch gebied, maar ook in de redactie van de *Nederlandsche Spectator*, waarvan Bakhuizen in 1860 lid werd.

SCHRIJVER VAN HUMORESKEN

Mulder was niet alleen historicus en schrijver van historische romans, maar trad in de Nederlandse literatuur ook geregeld op als humorist en satiricus. In 1853 had hij op de Academie een nieuwe collega gekregen, met wie hij al spoedig een vriendschap sloot die een leven lang zou standhouden. Die nieuwe collega was Mark Prager Lindo, die in de literatuurgeschiedenis bekend zou blijven als de Oude Heer Smits.

In 1854 gaven ze samen een boekje uit, waarin hun meest geslaagde verhalen waren opgenomen. Die verhalen verschenen gebundeld als de: *Afdrukken en Indrukken door den Oude Heer Smits*. Wie hun boekje nu ter hand neemt en alleen de buitenkant ervan bekijkt, krijgt een onduidelijk beeld van het auteurschap. Werd dat boekje door één man geschreven, door een zekere Oude Heer Smits? En wie was dan wel die Oude Heer Smits? De titelpagina binnenin het boekje brengt al wat meer duidelijkheid. Daar staat namelijk te lezen: 'Afdrukken van Indrukken door den Ouden Heer Smits en zijn vriend Mulder'. Dan pas wordt het duidelijk, dat we hier te doen hebben met een coproductie van Mark Prager Lindo (de Oude Heer Smits) en Lodewijk Mulder. Lezing van het boekje leert al spoedig, dat de bijdragen van Mulder geslaagd mogen heten. Wie na het lezen van 'Een Badientje, een Parapluie en een Speer' daarvan nog niet helemaal overtuigd is, zal dat zeker worden bij het uitvoerige verhaal 'Een buitenpartijtje' en vooral bij het grappige 'Iets uit den tijd, toen ik nog een lief vers maakte'. Te Winkel, die de 'Afdrukken van Indrukken' waarschijnlijk al vóór 1900 las, genoot er intens van en beoordeelde Mulders bijdragen aan dat boekje als: verhalen 'die in vermakelijkheid hun weerga moeilijk vinden'.

LIBERALE TIJDSCHRIFTEN

De vriendschap tussen Mulder en Lindo duurde voort tot 1877, het jaar waarin Lindo overleed. Mulder hield de nagedachtenis van zijn vriend in ere door de uitgave te verzorgen van de *Volledige werken van den Ouden Heer Smits*. Het werd een indrukwekkend werk, dat vijf delen besloeg en in 1882 nog eens herdrukt kon worden als 'Tweede, goedkoope uitgaaf'. Alles wat Lindo in boeken en kranten en vooral ook in de eerste vier jaargangen van de 'Nederlandsche Spectator' geschreven had, werd door Mulder

opgespoord en in het verzameld werk ondergebracht. Dankzij de uitvoerige Levensschets die Mulder eraan toevoegde, weten we bovendien heel wat over Lindo's leven en taakopvatting.

De *Nederlandsche Spectator* werd tussen 1856 en 1860 praktisch helemaal gevuld met stukken van Lindo, maar Mulder zorgde zo nu en dan ook voor een bijdrage. Dat bleef hij doen, nadat het blad in 1860 van karakter was veranderd en, onder invloed van Bakhuizen van den Brink, ook aandacht was gaan schenken aan maatschappelijke en politieke ontwikkelingen. De politieke richting van het blad werd na 1860 nadrukkelijker liberaal, wat in niet geringe mate was toe te schrijven aan twee andere redacteurs: Gerard Keller (1829-1899) en Carel Vosmaer (1826-1888). Zij schreven beiden kritische stukken in de *Nederlandsche Spectator* en bedienden zich beiden daarbij van het pseudoniem Flanor. Keller verliet de redactie na enige tijd, om hoofdredacteur te worden van de liberale *Arnhemsche Courant*; Vosmaer bleef jarenlang redacteur van de *Nederlandsche Spectator*, zijn aandacht verdelend tussen dit tijdschrift en een ander toonaangevend blad: *Het Vaderland*.

Ook *Het Vaderland* was een echt liberaal blad, een spreekbuis voor moderne denkers. In het onlangs verschenen boek *Nederlandse Literatuur, een geschiedenis*, schrijft Nop Maas bijzonder positief over de betekenis die *Het Vaderland* heeft gehad op het gebied van wetenschap, kunst en letteren. Het blad presenteerde zich aan de lezers als *Het Vaderland. Staat en Letterkundig Nieuwsblad* met als belangrijke doelstelling: 'de ontwikkeling van de liberale staatkundige beginselen'. Aan dat blad werkte Carel Vosmaer mee, maar ook alle andere redacteurs van de *Nederlandsche Spectator* deden dat van tijd tot tijd. Ook Lodewijk Mulder.

VEELZIJDIG TALENT

In 1867 vroeg Lodewijk Mulder zijn ontslag uit de Militaire dienst, om het voetspoor van zijn vriend Lindo voor een laatste maal te kunnen volgen. Hij werd inspecteur voor het Lager Onderwijs met standplaats Utrecht. Met schrijven en publiceren ging hij gewoon door, maar voortaan wijdde hij in zijn geschriften ook aandacht aan onderwijskundige aangelegenheden. Hij schreef bijvoorbeeld een eenvoudig leerboekje voor het geschiedenisonderwijs: *Eerste onderricht in de vaderlandsche geschiedenis*, evenals een leerboek over de *Aardrijkskunde van Nederland*, zodat voortaan ook de kinderen van de Lagere School met 'Mulder' geplaagd konden worden.

Ook op het terrein van de letterkunde bleef Lodewijk Mulder actief. In 1880 oogstte hij veel bijval met zijn blijspel: *De kiesvereniging van Stellendijk*. Het stuk wist zich lange tijd op de planken te handhaven. Een ander werkje dat heel geslaagd moet zijn geweest, bestond uit zijn: *Losse schetsen uit mijn reisdagboek*. Reisverhalen waren in de negentiende eeuw een zeer geliefd genre, meer wellicht nog dan in onze tijd, waarin het reizen zoveel gemakkelijker en betaalbaarder is geworden. Een tijdgenoot schrijft over Mulders *Schetsen*, dat ze naar zijn oordeel tot de betere reisverhalen kunnen worden gerekend.

DE ONVINDBARE

Van een oordeel over de *Losse schetsen uit mijn reisdagboek* moet ik me onthouden, omdat ik dat werk nooit in handen heb gehad. Dat ligt overigens niet aan mij. Het merendeel van Mulders werken is

namelijk spoorloos verdwenen. In 1907, waarschijnlijk na Mulders dood, heeft een zekere W.G. Nouhuis (1854-1914) het nog eens ondernomen, een aantal komische stukjes van Lodewijk Mulder uit te geven, onder de titel: *Humor en Satire*. Waarschijnlijk moeten we die uitgave beschouwen als een laatste eerbewijs aan een schrijver die een beter lot had verdiend.

Voor de reputatie van veel schrijvers blijkt een eeuwwisseling een noodlottig breekpunt te zijn.